

Un intent fallit per fer del Monestir de Ripoll una «ruïna arqueològica romàntica» (1874-1877)

XAVIER BARRAL i ALTET *

Els problemes de l'arqueologia del monestir de Santa Maria de Ripoll durant el segle XIX no són desconeguts pel Dr. Ripoll i Perelló car ell mateix s'interessà per les excavacions de la zona del creuer i dels absis de la basílica durant els anys setanta¹, es a dir un segle després que tota aquesta zona del presbiteri hagués estat l'objecte dels estudis arqueològics de Josep Maria Pellicer, el gran historiador de Ripoll². Així doncs, em fa goig poder dedicar aquest petit homenatge a l'amic Eduard Ripoll.

Recordem ràpidament per començar les principals etapes de la restauració de l'església de Ripoll. Incendiada l'any 1835 arran de la desamortització, l'església i l'abadia sofriren una destrucció molt ràpida: el palau de l'abat fou venut i destruït així com altres dependències monàstiques. Sols l'església quedà una mica protegida per la devoció dels habitants de la comarca. L'edifici, però, tenia moltes parts febles, a causa de les transformacions arquitectòniques que havia sofert i que contribuïren a l'esfondrament de la nau principal. Durant l'epidèmia de còlera que es

* Universitat de Haute-Bretagne-Rennes II.

¹ E. RIPOLL i PERELLO; T. CARRERAS; J. M. NUIX i ESPINOSA: Notes preliminars sobre les excavacions arqueològiques de la basílica de Santa Maria de Ripoll, a *Revista de Girona*, XXIV, 83, 1978, págs. 223-229, 9 figs.; *id.*, Monestir de Santa Maria de Ripoll, a *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona, 1982, págs. 392-394, 2 figs.

² J. M. PELLICER i PAGES: *El monasterio de Ripoll. Memoria descriptiva de este célebre monumento en sus relaciones con la religión, las ciencias y el arte*. Girona, 1873; *id.*, *Santa Maria de Ripoll ... su oportuna, conveniente y fácil restauración*. Girona, 1878; *id.*, *Santa Maria del monasterio de Ripoll ... Reseña histórica*. Madrid, 1888.

desencadenà el 1854 l'església fou utilitzada com a espai funerari. Entre els anys 1850 i 1860 tota la part central de l'edifici s'havia esfondrat definitivament. Els absis, el creuer i la façana havien resistit bastant bé; les naus eren un amuntegament de ruïnes on creixien arbres y plantes. Les primeres obres de restauració foren inaugurades el 1863, però duraren poc per falta de diners. Les obres es reprengueren el 1875 amb la intenció de poder celebrar el mil·lenari de la dedicació de Ripoll el 1888 amb una restauració completa de l'edifici. Aquesta, sota la direcció d'Elies Rogent, es donà per acabada el 1893³.

La restauració d'Elies Rogent es va inspirar molt directament de les opinions i de les obres de restauració de l'arquitecte francès Viollet-le-Duc que considerava que els monuments s'havien de restituir tal i com eren a l'Edat Mitjana, després d'un estudi molt intens d'altres monuments contemporanis⁴. Aquesta opinió també era la de Pellicer que va contribuir a la reconstrucció de la basílica i del mosaic del presbiteri⁵.

Un episodi que no ha estat remarcat va estar a punt de capgirar el destí monumental del monestir. En efecte, l'any 1875, quan la comissió de monuments de Girona decidí continuar les obres que, des dels esdeveniments polítics del 1868 estaven paralitzades, aparegué una tendència que volia conservar la part monumental de l'edifici en estat de ruïna, i fer-hi únicament les reparacions necessàries com si es tractés d'un monument grec o romà. Pellicer recorda aquest episodi⁶: «Por desgracia, después de la revolución de 1868, no eran favorables las corrientes para la completa restauración de la basílica, mucho menos para devolverla al culto. En el seno mismo de la Comisión había cundido el parecer de conservar la parte monumental en estado de ruina, haciéndose las reparaciones convenientes como si de un monumento griego ó romano se tratase, no de un templo nacional en cuya consagración estaba interesada Cataluña.»

Aquest debat suscità una polèmica entre els partidaris de la solució «ruïnes» i els que pensaven que el resultat seria indigne d'un monument

³ X. BARRAL I ALTET: La restauració de l'església de Ripoll, a *Catalunya romànica*, t. X, Ripollès, 1987, pàgs. 265-274.

⁴ E. ROGENT: *Santa María de Ripoll. Informe sobre las obras realizadas en la basílica y las fuentes de la restauración*. Barcelona, 1887; P. HEREU: *L'arquitectura d'Elies Rogent*. Barcelona, 1986; *id.*, Els dos projectes de restauració, a *Catalunya romànica*, T. X, Ripollès, Barcelona, 1987, pàgs. 268-270.

⁵ X. BARRAL I ALTET: Contribució a la història de la restauració del monestir de Ripoll: el mosaic del presbiteri, a *Els mosaics medievals de Ripoll i de Cuixà*. Abadia de Poblet, 1971; *id.*, *Els mosaics de paviment medievals a Catalunya*. Barcelona, 1979, pàgs. 55-61.

⁶ J. M. PELLICER: *op. cit.*, 1888, pág. 290.

1. La basílica de Ripoll en ruïnes el 1878. Aquest és l'estat en que es volia conservar com a ruïna romàntica (segons Pellicer, 1878).

nacional de Catalunya. Els detractors d'aquest punt de vista, entre els quals se situava Pellicer, consideraven que l'interès de l'edifici de Ripoll no residia únicament en la portada i en el claustre, sinó també en les altres parts del conjunt. S'hi afegí un argument sorgit del catolicisme fervent d'alguns d'aquests personatges, per als quals la restauració de Ripoll anava directament associada al fet de tornar la basílica al culte⁷: «Vamos ahora á ocuparnos de una idea que nos atraveríamos á calificar de funesta, si la necesidad que tienen el municipio del Real Santuario no la hiciese altamente impopular é inoportuna. Ciertos prejuicios que de todas veras compadecemos, ya que de ninguna manera podemos justificar, han hecho sostener á varias personas (testigos indiferentes del vandálico proceder del segundo comisionado de la desamortización) que las Reales Academias y Comisiones de Monumentos deberian limitarse á reparar y conservar *en estado de ruina* el claustro y la portada, que citan

⁷ J. M. PELLICER: *op. cit.*, 1878, págs. 156-159; *id.*, *op. cit.*, 1888, págs. 290-291. Veure també J. ARTIGAS y RAMONEDA: *El monasterio de Santa María de Ripoll*. Barcelona, 1886.

2. La portada de Ripoll el 1878.

como única parte artística de Santa María. Olvidan los tales que no menos artístico es el ábside del templo, el mosaico, las arcadas interiores, las bóvedas del crucero, las galerías de los muros exteriores; pero ¿á qué enumerar pormenores? ¿Acaso no se trata de las venerables reliquias de la iglesia de Oliva, llenas de interés bajo el punto de vista arqueológico y religioso, propias para excitar piadosas emociones en las almas, que al amor de la ciencia arqueológica unen el amor aún más vivo de la religión? Años hace que se conservan como ruinas la portada y el claustro, y ¿qué efecto producen en el ánimo del verdadero artista?

Si no fuese el más triste, sería el más ridículo que pudiera imaginarse. Belleza sin unidad en la variedad no es belleza, la unidad del Real Santuario consiste en el templo, para el cual fueron erigidos claustro y portada, sin el cual, portada y claustro, por admirables y artísticos que sean, nunca pasarán de ser ramas estériles desgajadas del árbol que las hacia frondosas.

Estas y otras consideraciones nos sugiere el examen del monumento bajo el criterio artístico, si del Arte pasásemos á la Historia, repetiríamos con la mayoría de los catalanes: Si millones se necesitasen, millones deberían invertirse para salvar nuestro monumento nacional, en el que está vinculado el glorioso recuerdo del origen del Principado.»

El debat era més general, ja que tota una part de les acadèmies i de les comissions de monuments eren favorables a fer només algunes reparacions i conservar els edificis en estat de ruïna. Cal situar aquest intent de fer del monestir de Ripoll una ruïna rehabilitada —com un museu monumental de l'Edat Mitjana— dins d'un debat internacional; els ecos d'aquest semblen arribar fins a Girona.

Els inicis d'aquest fenomen es troben, d'una banda, a nivell museogràfic en l'assaig d'Alexandre Lenoir per crear un museu dels monuments francesos a París a partir de 1795; aquest museu volia integrar moltes reconstitucions monumentals⁸. Per altra banda, a Anglaterra com també a Alemanya, des de finals del segle XVIII es popularitzà una tendència a crear ruïnes gòtiques, sovint artificials, però també a conservar edificis en estat de ruïna per donar una atmosfera romàntica i «meravellosa» sobretot als jardins. Sense entrar en els detalls d'aquest fenomen recordem els cèlebres Strawberry Hill de Horace Walpole (1717-1797) i la Fonthill Abbey de James Wyatt construïda entre 1796 i 1808, així com les nombroses construccions de castells⁹.

La idea gironina, de data molt més tardana, es refereix més directament a una altra polèmica que enfrontà a França, durant la segona meitat del segle XIX, els partidaris de restauracions totals de monuments medievals com Viollet-le-Duc, anant fins i tot vers la reconstrucció (aquest fou

⁸ *Le «gothique» retrouvé avant Viollet-le-Duc*. Paris, 1980; *Les lieux de mémoire*, II, 2. Paris, 1986.

⁹ K. CLARK: *Gothic Revival*. Londres, 1928; G. GERMANN: *Gothic Revival in Europe and Britain. Sources, Influences and Ideas*. Londres, 1972; J. D. HUNT, *Picturesque Mirrors and the Ruins of the Past*, a *Art History*, 4, 1981, págs. 254-270; G. HARTMANN: *Die Ruine in Landschaftsgarten ihre Bedeutung für den frühen Historismus und die Landschaftsmalerei der Romantik*. Worms, 1981.

3. El claustre de Ripoll, consolidat provisionalment com a ruïna el 1878.

el cas final de Ripoll) i convertint-se en política oficial francesa fins a finals de segle¹⁰, als partidaris de deixar els monuments tal i com estaven. Aquesta segona tendència, que triomfà en molts casos a començament del segle xx, sobretot per les crítiques que hom feia aleshores a les restauracions de Viollet-le-Duc, va tenir com a capdavanter John Ruskin. Aquest escriptor i crític d'art anglès (1819-1900) va publicar estudis que tingueren gran repercussió a Europa (*Seven Lamps of Architecture*, 1849; *Stones of Venice*, 1851-1853)¹¹. Les seves teories deien substancialment: «La restauració significa la destrucció la més complerta que pugui sofrir un edifici. És impossible, tan impossible com resuscitar els morts, restaurar el que fou en el passat gran o bell en arquitectura. Aquest art que només poden donar els ulls i els braços de l'artesà no es pot mai reconstituir. Una altra època podrà donar-li una altra ànima, però aleshores

¹⁰ *Congrès archéologique de France*, 97, Paris, 1934, 2 vols.; Viollet-le-Duc, *Catalogue de l'exposition*, Paris, 1980.

¹¹ C. ROBOTTI: *Le idee di Ruskin...*, a *Bolletino d'arte*, 1976, p. 167-173; R. HEWISON: *Ruskin and Venice*. Londres, 1978.

res serà un edifici nou. Cuideu els vostres monuments, així no tindreu cap necessitat de restaurar-los. Vetlleu amb vigilància cada vell edifici, compteu-ne les pedres, poseu-hi guardes, lligueu-lo amb ferro quan es desagregui, consolideu-lo amb bigues quan es debiliti, no us preocupeu pas si l'ajuda que li porteu és lletja; més val un bastó que la pèrdua d'un membre».

Dins la història de la restauració del monestir de Ripoll, l'episodi breu de les «ruïnes» dóna un testimoni de la penetració de les idees de Ruskin a Catalunya i de l'existència de debats intel·lectuals sobre les teories de restauració durant el segle XIX que també es desenvoluparen dins les comissions de monuments; en aquest cas la de Girona. Si el projecte de fer del monestir de Ripoll una ruïna museogràfica hagués reeixit tindriem avui un monument diferent del que tenim, que és en gran part una obra neomedieval d'Elies Rogent. El nomenament de Josep Maria Pellicer com a delegat de l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando contribuï definitivament a l'abandó del projecte i als inicis de la neteja i de la consolidació del conjunt. Ja entre els anys 1878 i 1881 es reconstruïren les parts caigudes dels absis, es consolidà la volta del creuer i es començà el mur septentrional de l'interior de la basílica. El nomenament a Vic del bisbe Josep Morages feu la resta per aconseguir els mitjans financers i per transformar la reconstrucció de Ripoll en una restauració eclesiàstica i en un catalitzador nacionalista.

